

TYÖLÄISURHEILUSTA TYÖPAIKKALIIKUNTAAN

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran kesäseminaari
Työväenmuseo Werstas, Tampere 27. – 28.8.2012

Seppo Hentilä

Työväki ja liikunta

Tämänkertaisen kesäseminaarin otsikko ”Työläisurheilusta työpaikkaliikuntaan” saattaisi kaikessa yksioikoisuudessaan tukea sellaista historiantulkintaa, että työläisurheilusta kehitys olisi kehittynyt ja viimein olisi tultu työpaikkaliikuntaan, joka nyt jollain tapaa olisi etualalla, kun yritämme määrittää työväestön ja liikunnan välistä suhdetta. Näin simpPELLI ei ajan riento ole sentään ollut, eivätkä tilaisuuden järjestäjät varmaankaan otsikon valinnalla ole sitä tarkoittaneet.

Olen ymmärtänyt, että järjestäjät odottavat esitykseltäni yleispiirteistä johdatusta seminaarin teemaan. Esitykseni otsikko ”työväki ja liikunta” on niin käsitehistoriallisesti kuin järkevän historiallisen periodisoinnin aikaansaamisenkin kannalta erittäin haasteellinen. Aikaprospektiivikin on tässä hyvän joukon toistasataa vuotta, 1800-luvun lopulta nykypäiviin.

Joka tapauksessa lähden siitä, että tehtäväni on selvittää, miten työväestö on liikuntaa harjoittanut ja mitkä ovat mainitulla ajanjaksolla olleet työväestön liikunnan harjoittamisen edellytykset, puitteet, esteet, jne. Ja edelleen: mitkä ovat olleet työväestön liikunnan harjoittamisen yhteiskunnalliset ja poliittiset kehykset, vaikutukset ja jännitteet? Miten työväestön liikunnan harjoittaminen on kytkeytynyt kansalaisyhteiskuntaan ja valtioon? Ja tietenkin: millaista liikuntaa työväestö on harjoittanut, missä ja keiden kanssa, ja miten liikuntakulttuurin muutokset ovat näkyneet työväestön liikunnan harjoittamisessa? Liikuntahistoriallista tutkimusta ja siihen vaikuttaneita teorioitakin pitäisi esitellä. Vaikka tehtäväni on käytännössä mahdoton toteuttaa, lupaan ainakin sivuta jokaista esiin nostamaani kysymystä. Kun teen empiirisiä havaintoja, otan esimerkkinä lähinnä Suomesta tai käytän Suomea keskeisenä vertailukohteena.

Käsitehistoriasta on välttämättä tehtävä selkoa ja sillä on aloitettava, mutta en suinkaan aio esitystäni siihen kokonaan uhrata. Tyydyn eräänlaisiin aakkostotuuksiin. Vaikka otsikkoni ensimmäinen käsite ”työväki” ei ole niitä helpoimpia määriteltäviä, vieläkin hankalampi on toinen käsite ”liikunta”. Työväestöstä voisi koettaa selvittää kiinnittämällä se palkkatyöläisyyteen, jolloin työväestöllä tarkoitetaan työvoimaansa myyvää, palkkatyötä tekevää väestöä, jota joskus on työväenluokaksikin kutsuttu. Palkkatyöläisyys on sikälikin hyvä kriteeri, että se on kaikista työelämän mullistuksista huolimatta pysynyt periaatteessa samana, työväestön työmarkkina-asemaa määrittävänä asiana.

Näin määritellyllä työväestöllä on Suomessakin jo 1800-luvun lopulta lähtien ollut toisistaan selkeästi erottuvina työhön käytettävä aika ja sen ulkopuolinen vapaa-aika. Näin oli erityisesti teollisuuden ja palveluiden ammattiteissa jo 1900-luvun alussa. Sen sijaan maaseudun alkutuotannossa työskennelleen työväestön osalta työajan ulkopuolisen vapaa-ajan erottaminen ei ollut yhtä selvää. Joka tapauksessa ilman vapaa-aikaa ei työväen liikunnasta voitaisi puhua. Yksi esitykseni käsitteellisistä aakkosista onkin se, että työväen liikunnan piiriin luetaan vain ne liikunnalliset harjoitukset, joita työväki on suorittanut työstä erottuvan vapaa-aikansa puitteissa. Toki tässäkin rajanvedossa on huomattava sekä liikuntakulttuurissa että yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset, jotka eivät ole olleet vallan vähäiset. Nykyajan ammattilaisurheilu ei tässä ole ongelma. Vaikka Manchester Unitedin pelaajat harjoittavat urheiluaan selkeästi työaikanaan, työväestöön heitä ei voitane lukea, niin korkeaan ylihintaan he työvoimaansa myyvät. Paljon kiinnostavampia

kysymyksiä nousee esimerkiksi siitä, mitä milloinkin on luettu liikunnan harjoittamiseksi. Kun esimerkiksi Pihtiputaan mummo joskus 1950-luvulla kävi mustikassa, ei hän ajatellut harjoittavansa hyötyliikuntaa saati liikuntaa ylipäätään. Nykyään mummosten marjamatkat tulevat kansallisen liikuntatutkimuksen kyselyjen kautta noteeratuiksi. Luultavasti aika moni mummo mieltääkin harrastavansa mustikkametsässä hyötyliikuntaa ja piirtää sen vuoksi utelukaavakkeen asianomaiseen kohtaan vahvan rastin.

Liikunnan käsite on erittäin monitahoinen ja monimerkityksinen, ja sen sisältö on aikojen kuluessa muuttunut. Asioita kovasti yksinkertaistaen voidaan käsitellä liikunta nykyään käyttäen eräänlaisena kattokäsitteenä koko liikuntakulttuurin alueesta, vaikka toki on niin, että ammattimaisesta huippu-urheilusta puhuttaessa sitä tuskin liikunnaksi kutsutaan. Eräissä muissa kielissä kokonaisuutta on määritetty fyysinen -sanalla, ja meilläkin on puhuttu ruumiinkulttuurista ja -harjoituksista (Körperkultur, kroppskultur, jne., saksaksi myös Leibeskultur ja Leibesübungen), ja sitten meillä on useimmissa kielissä tuo sportti, joka ei suomen kieleen ole vakiintunut, vaan jo 1890-luvulla tuli käyttöön käsite urheilu. Sitä lanseerasi vahvasti Ivar Wilskman, jonka toimittama Suomen Urheilulehti alkoi ilmestyä 1898. Wilskmanille urheilu merkitsi aluksi hyvin pitkälle samaa kuin englannin sport ja käsitti monia sellaisia vapaa-ajan toimintoja, joita ei nykyään mielletä ensisijaisesti urheiluksi, kuten metsästyksen. Sen sijaan voimistelu miellettiin hyvin pitkään urheilusta erilliseksi asiaksi, mikä näkyy myös monien vanhojen järjestöjen nimissä sekä Suomessa että ulkomailla. Näin asian näkivät myös työväestön ensimmäisen polven liikunnan harjoittajat, jotka alkoivat nimenomaan voimistella.

Englannin kielessä on liikuntaa vastaavaksi käsitteeksi muodostunut motion, mutta ymmärtääkseni se ei ole samalla tavalla koko kulttuuria kuvaava kattokäsite kuin liikunta on suomen kielessä tai sport ja idrott ruotsin kielessä, joita käsittääkseni käytetään toistensa synonyymeina. Liikunta tai liikunto on tunnettu suomessakin jo viime vuosisadan alusta. Minullakin on vielä 1950-luvulta tallella kansakoulutodistus, jossa on numero oppiaineesta nimeltä ”urheilu, leikki ja liikunta”, kun taas Oulun lyseossa annettiin 1960-luvulla erikseen numero urheilusta ja voimistelusta. Liikunnasta on tullut suomen kielessä koko kulttuurialueen kattokäsite vähitellen 1960-luvulta lähtien, jolloin liikuntasosiologinen tutkimus, erityisesti sen jälkeen kun sen pääpaikaksi muodostui Jyväskylän yliopisto, alkoi sitä lanseerata. Miltei ohjelmallisena voi pitää tavoitetta korvata käsite urheilu kaikissa yhteyksissä liikunnalla, puhumalla esimerkiksi liikuntaseuroista. Käsitteiden nykyinen käyttö on kuitenkin jollain tapaa hapuilevaa, mikä näkyy esimerkiksi siinä, että liikunnan nykyisen mutta periaatteessa jo lakkautetun kattojärjestön nimi on Suomen Liikunta ja Urheilu.

Käsitteistä vielä sen verran, erityisesti työväestön näkökulmasta ja historiallisesta perspektiivistä, että 1800-luvun lopulla, kun lähinnä kaupunkien käsityöläiset alkoivat harjoittaa liikuntaa, he tekivät sen pitkälti samoja latuja hiihdellen kuin säätyläiset. Ei toki pidä unohtaa myöskään maaseudun työväestön kisailuja kansanomaisten pelien ja leikkien parissa, mutta niistä ei tässä yhteydessä tämän enempää. Yleistäen voi todeta, että työväestön varakkaimman osan liikunnanharjoitus alkoi säätyläisiä matkimalla. Siihen kuului englantilaistyypistä sporttia eli Wilskmanin urheilua; taitavat käsityöläiset kykenivät harjoittamaan esimerkiksi purjehdusta tai soutua itse valmistamallaan välineillä. Sportista erillinen alue oli joukkuevoimistelu, joka oli sekä saksalaisperäistä (Turnen) äkseerausta että ruotsalaisperäistä lingiläistä ns. terveysvoimistelua. Suomen säätyläisnaiset olivat sillä tavoin tasa-arvon uranuurtajia, että he perustivat oman valtakunnallisen voimistelujärjestönsä Suomen Naisten Voimisteluliiton itse jo 1896 ja myös johtivat järjestöään alusta lähtien itse. (Nykyään Suomen Voimisteluliitto SVoli).

Sääty-yhteiskunnan sisälle ja siitä ulos alkoi Suomessa 1860-luvulta lähtien kasvaa uusi, vaihtosuhteiden, markkinoiden ja erillisten yksilöiden yhteiskunta: kansalaisyhteiskunta. Se oli

valtion ulkopuolisen julkisen toiminnan aluetta, jolle joukkojärjestäytyminen loi organisatoriset puitteet. Uusi liberaali yhdistymisen periaate erosi sääty-yhteiskunnan virallisesta korporatiivisesta rakenteesta siinä, että yhdistykset olivat ainakin muodollisesti vapaita valtiosta ja kirkosta ja yhdistysten jäsenyys oli vapaaehtoista. Kansalaisten vapaaseen harrastustoimintaan kytkeytyi Suomessa jo alun alkaen selviä poliittisia ja yhteiskunnallisia pyrkimyksiä. Mutta toisaalta poliittisissa ja yhteiskunnallisissa liikkeissä suosittiin myös muita harrastuksia, joista yksi oli voimistelu ja urheilu.

Suomalaisille joukkoliikkeille myös urheilun ja liikunnan alalla oli alusta lähtien ominaista vahva järjestyneisyys: niillä oli useimmiten keskitetty kolmiportainen organisaatio: keskusliitosta, piirijärjestöt ja paikallisosastot, eli järjestö rakenne oli kopio julkishallinnon rakenteesta. Yhdistystoiminnan sääntöjä kunnioitettiin syvästi ja kokoustekniikan muodollisesta puolesta pidettiin tarkasti kiinni. Vähäisimmänkin yhdistyksen kokouksessa pidettiin aina tarkkaa pöytäkirjaa. Lain ja esivallan kunnioitus sekä valtiouskollisuus, legalismi ja etatismi kulkevat vahvoina juonteina suomalaisissa joukkoliikkeissä, myös urheilussa alusta meidän päiviimme saakka.

Järjestöillä oli niiden jäsenille selvää itseisarvoa: niistä tuli jäsenilleen, kuten sanonta kuului, "toinen koti". 1900-luvun alussa eri liikkeiden paikallisyhdistykset rakensivat talkoovoimin tuhansia seuran- ja työväentaloja. Näillä taloilla virinnyt järjestökulttuuri oli muodoiltaan hyvin samanlaista, vaikka toiminnan ideologiset sisällöt ja poliittiset tavoitteet poikkesivat hyvinkin jyrkästi toisistaan.

Modernin liikuntakulttuurin leviämässä talonpoikais- ja työväestön keskuuteen muilla kansalaisjärjestöillä, eli edellä mainitulla alaosastomallilla näyttää Suomessa olleen jopa ratkaiseva merkitys, olivathan varsinaiset voimistelu- ja urheiluseurat vielä ennen 1900-luvun vaihdetta voittopuolisesti säätyläisten yksityisaluetta. Vuoteen 1900 mennessä maahamme oli perustettu 341 seuraa, jotka edustivat 17:ää eri urheilumuotoa. Muiden järjestöjen alaisia näistä oli 140. Voimistelu- ja urheiluseurojen yhteinen jäsenmäärä kasvoi vuodesta 1900 vuoteen 1917 noin kymmenestä tuhannesta hieman yli 40 000:een.

Ensimmäisenä työväen urheiluseurana pidetään helsinkiläisten käsityöläisten vuonna 1887 perustamaa Ponnistusta, vaikka urheiluksi sen harjoittamaa voimistelua ei tuolloin laskettukaan. Seuran perustajaa Helsingin poliisilaitoksen vahtimestaria Viktor Dammia on tituleerattu jopa Suomen työläisurheilun isäksi. Yhtä lailla kuin ns. wrightiläinen työväenliike, Suomen ensimmäiset työväenyhdistykset, myös Ponnistus ja muut käsityöläisten ennen vuotta 1900 perustamat voimisteluseurat olivat selkeästi osa fennomaanista kansanvalistusliikettä. On tietenkin muistettava, että samaan aikaan vielä suurempi joukko käsityöläisiä harjoitti liikuntaa (sporttia ja joukkovoimistelua) säätyläisten johtamissa suomen- ja ruotsinkielisissä sekä kaksikielisissä seuroissa.

Työläisurheilijat järjestäytyivät aluksi pääosin säätyläisten johtamiin seuroihin, mutta niiden rinnalle he perustivat käsityöläisten omia "wrightiläisiä" seuroja. Toinen järjestäytymiskanava olivat tehtaalaisten seurakuntat, joita syntyi erityisesti Tampereelle, kuten Finlayson & Co:n V. ja U.-Seura 1891, puuvillatehtaan konepajalaisten Riento, jne. Näiden seurojen toimintaa myös työnantaja katsoi aluksi suopeasti ja antoi niille tukensa. Kolmas kanava oli se, että jonkin muun harrastuksen parissa toimivat perustivat myös urheiluseuran, kuten Helsingissä raittiusyhdistys Koiton jäsenet Visan 1906. Samalla tavalla myös palokunta- ja nuorisoseuraliike toimivat porvarillisten urheiluseurojen alustana. Tämä alaosastomalli on Suomen urheilujärjestäytymisen kenties merkittävin erityispiirre. Sen vaikutus on ulottunut aina meidän päiviimme saakka, sillä

urheilun keskusjärjestöjen yhteys tiettyihin puolueisiin on ollut meillä poikkeuksellisen kiinteä aina 1980-luvulle saakka.

Ylivoimaisesti eniten työväen urheiluseuroja syntyi Suomessa paikallisten työväenyhdistysten alaisuuteen. 1915 niitä oli jo 218. Vuonna 1902 perustettu Helsingin Jyry oli pitkään suomalaisen työläisurheilun lippulaiva, ja ennen vuotta 1918 se oli yksi maan johtavia kilpaurheiluseuroja. Myös sellaiset suurten kaupunkien tunnetut urheiluseurat, kuten Lahden Taimi, Oulun Tarmo, Viipurin Toverit, Turun Veikot, Vaasan Kiisto, Kemin Into, Jyväskylän Veikot, Äänekosken Huima, Kemin Into, Varkauden Tarmo, jne. ovat saaneet alkunsa työväenyhdistyksen siipien suojissa. Niissä oli vuonna 1917 jäseniä noin 20 000. Lisäksi tuntematon osuus porvariston johtamien urheiluseurojen jäsenistä kuului meidän määritelmämme mukaan työväestöön ja harjoitti urheilua niiden puitteissa.

Kuten edellä mainittiin, voimistelua – turnausta sen enempiä kuin lingiläistä terveystoimintaluokkaan – ei luettu urheiluun. Vasta telinevoimistelusta tuli yksi urheilun laji, aluksi miehille ja myöhemmin myös naisille. Urheilua konstitui ja määritti 1900-luvun vaihteessa myös Suomessa vahvasti kansainvälinen olympialiike, joka edellytti kansallista järjestäytymistä ja kansainvälisten kilpailusääntöjen hyväksymistä. Tämä tarkoitti sitä, että kaikissa olympialiikkeeseen kuuluneissa maissa esimerkiksi yleisurheilussa alettiin työntää 7,26 kg:n painoista miesten kuulaa ja viskoa kahden kilon painoista kiekkoa ja 800 grammaa painavaa keihästä. Voimme hyvin kuvitella, miten valtaisa merkitys tällä standardisoinnilla oli, ja myös Suomen urheilua harjoittanut työväki alkoi näitä standardeja noudattaa. Niiden vartijana Suomessa toimi vuonna 1906 perustettu Suomen Voimistelu- ja Urheiluliitto, johon kaikkien kilpaurheilua harjoittavien urheiluseurojen oli kuuluttava. Niinpä myös valtaosa työväenyhdistysten alaisista urheiluseuroista oli ennen sisällissotaa SVUL:n jäseniä.

Kilpaurheilun hämmästyttävän nopeaan läpimurtoon Suomessa vaikutti voimakkaasti sortokausien poliittinen ilmapiiri. Suomalaisten sitkeä kamppailu kansallisten oikeuksiensa puolesta herätti maailmalla myötätuntoa. Erityisen suuren vertauskuvallisen merkityksen saivat olympiakisat, kahdestakin syystä: ensinnäkin siksi, että suomalaisten menestys oli erinomainen ja toiseksi siksi, että suomalaiset eivät voittojensa merkiksi saaneet käyttää omia kansallisia symbolejaan. Urheiluvoitot saivat tässä tilanteessa poliittisen ulottuvuuden: suomalaisuutta ja Suomeen kuulumista perusteltiin poikkeuksellisen vahvasti urheiluvoitoilla. Tämä oli varmasti tärkein syy siihen, että urheilu, ja nimenomaan kilpaurheilu sai lähes koko Suomen kansan tietoisuudessa myönteisen arvon ja merkityksen.

Vuoden 1918 sisällissodan jälkiselvittelyissä myös urheilun järjestökenttä hajosi Suomessa poliittisesti kahtia. SVUL erotti marraskuussa 1918 punaisella puolella kansalaissotaa osallistuneet seurat ja urheilijat. Työläisurheiluväelle ei jäänyt muuta mahdollisuutta kuin oman Työväen Urheiluliiton (TUL) perustaminen. Tämä tapahtui tammikuun lopulla 1919. Urheilupoliittisesta kahtiajaosta tuli Suomessa pysyvä ja aluksi myös äärimmäisen jyrkkä, sillä 1920- ja 1930-luvuilla porvarillisen SVUL:n ja sosialistisen TUL:n välillä ei ollut minkäänlaista urheilullista yhteistoimintaa.

TUL perusteli olemassaolonsa sillä, että oman liiton perustaminen oli SVUL:n jyrkkien punakaartilaispäätösten "takia ollut välttämätöntä, mutta toisaalta TUL:n aatteellinen pohja oli luotu jo ennen kansalaissotaa. Työläisurheilun aatteelliset näkökohdat, sosialismi ja sosialistiset kasvatusihanteet, kansainvälisyys, yhteys muuhun työväenliikkeeseen sekä porvarillisen urheilun jyrkkä kritiikki korostuivat TUL:n ohjelmajulistuksissa. Mutta myös kilpaurheilun tarpeet selittävät TUL:n urheilupoliittista orientoitumista, sillä jo ennen kansalaissotaa työväen urheiluseurat olivat Suomessa kasvaneet lujasti kiinni kilpaurheiluun.

Suomen TUL:stä tuli ensimmäisen maailmansodan jälkeen kansainvälisen työläisurheiluliikkeen yksi aktiivisimmista ja urheilullisesti vahvimmista jäsenistä. Se oli mukana sosialidemokraattien johtamassa ns. Luzernin internationaalissa vuodesta 1920, jolloin järjestö perustettiin. Muita vahvan järjestäytymisen maita olivat Saksa, Itävalta ja Tshekkoslovakia. Weimarin Saksassa liikkeen jäsenmäärä oli ennen vuotta 1933 jo selvästi yli miljoonan. Sen sijaan Isossa-Britanniassa ja Ruotsissa ei missään vaiheessa syntynyt laajaa valtakunnallisesti järjestäytyntä työläisurheiluliikettä, vaikka työväestö Isossa-Britanniassa harjoitti urheilua vapaa-aikanaan varmasti yhtä aktiivisesti kuin Saksassakin. Ruotsissa sosialidemokraattisen puolueen johtajat tekivät jo 1900-luvun alussa päätöksen, että puolue lähtee kilpailemaan porvariston kanssa johtoasemista valtakunnallisessa urheiluliikkeessä, eikä omaa erillistä työläisurheilun keskusjärjestöä tarvita.

Kansainvälisen työläisurheiluliikkeen kohtaloksi koituivat 1920-luvulla sosialidemokraattien ja kommunistien välillä puhjenneet kiistat, ja 1930-luvulla kansallissosialismin ja fasismin voittokulku tuhosi liikkeen lähes kaikista Euroopan maista. Suomen TUL on tässä poikkeus. Vaikka vuoden 1930 ns. kommunistilakien nojalla Suomessa lakkautettiin 157 työväen urheiluseuraa oikeuden päätöksellä, sosialidemokraattien johtama TUL säilyi sodan yli ja nousi 1940- ja 1950-luvulla SVUL:n vakavaksi haastajaksi kilpailussa maan suurimman urheilujärjestön asemasta. Tuolloin tietysti myös kommunistit palasivat TUL:n riveihin.

Tässä vaiheessa on syytä nostaa esiin yksi tämän luennon tärkeimmistä kysymyksistä, vaikka siihen vastaaminen jääkin valitettavan ylimalkaiseksi: työväestön liikunnasta puhuttaessa tuijotetaan usein pelkästään järjestäytyneeseen, urheiluseuroissa tapahtuneeseen toimintaan. Toisin sanoen päätelmiä siitä tehdään pelkästään TUL:n perusteella, ikään kuin koko työväestön liikunnanharrastus sulautuisi siihen. Ehkä vielä pahempi harha on se, että maailmansotien välisen ajan työläisurheilusta tai työväenkulttuurista puhuttaessa sitä kuvataan niin kuin koko työväenluokka olisi ollut näissä riennoissa aktiivisesti mukana. Näin ei tietenkään ollut. Esimerkiksi TUL:n jäsenmäärä oli enimmillään 1930-luvulla vain runsaat 30 000, ja jos se suhteutetaan koko maan työväestön määrään, järjestäytyneitä työläisurheilijoita oli lopulta vain muutama prosentti.

Toisaalta järjestöhistoriallinen harha on ymmärrettävä, sillä työväestön liikunnanharrastuksesta, joka tapahtui seurojen ulkopuolella, ei ole ennen 1960-luvulla aloitettuja kyselytutkimuksia käytännöllisesti katsoen mitään tietoja. Hyvin perustein voi kuitenkin olettaa, että seurojen ulkopuolella harjoitettu liikunta oli viime sotiin saakka varsin vähäistä. Vapaa-ajan kunto- ja terveysliikunta on vasta viime vuosikymmenten ilmiö, mutta edellä mainittua hyötyliikuntaa toki on harjoitettu varmasti niin kauan kuin työväestöllä on vapaa-aikaa ollut. Mitattua tutkimustietoa tästäkin on vasta kolmen neljän viime vuosikymmenen ajalta.

Valtaosa työväestön liikunnasta oli seuroissa tapahtunutta harrastelijamaista kilpaurheilua, jota harjoittivat lapset ja nuoret aikuiset, siis se pari kolme prosenttia, joka TUL:n seuroihin kuului. Lisäksi tuntematon ja 1930-luvulta lähtien kasvanut osa työväestöstä urheili porvarillisissa seuroissa. Tätä rajoitti kuitenkin maailmansotien välisenä aikana tiukka poliittis-kulttuurinen kahtiajako, jossa porvariston ja työväestön välisten raja-aitojen ylittäminen tarkoitti luokkapetturiksi leimautumista.

Tietty järjestöhistoriallinen vinouma hallitsee myös urheilu- ja liikuntahistorian tutkimusta. Myönnän kernaasti, että olen itsekin tähän osasyllinen. Eikä järjestöihin painottuminen ole ollut vierasta muidenkaan kansanliikkeiden tutkimuksessa. Järjestöistä on olemassa verrattomasti enemmän konkreettista aineistoa kuin järjestäytymättömästä toiminnasta. Urheiluseurojen

historiikkeja on kirjoitettu Suomessa satamäärin ja niitä ovat tehneet niin amatöörit kuin osin ammattilaisetkin. Joistakin suurseuroista on historiikkeja kymmenen, jopa viiden vuoden välein. Sen sijaan järjestöjen ulkopuolella harjoitetun liikunnan tutkimusta ei ole meillä juuri lainkaan, tai jos on, en sitä tunne. 1980-luvulla voimakkaasti noussut kiinnostus arjen historiaan kohdistui osin myös työväestön vapaa-aikaan (leisure). Suurin osa tästä mikrohistoriallisen tutkimuksen aallostakin kohdistui paikallishistoriaan ja katosi monessa tapauksessa lillukanvarsien sekaan.

Aikansa ilmiö oli 1930-luvulla TUL:n lahjakkaimpien huippu-urheilijoiden kalastelu porvarillisiin seuroihin. Kun TUL:n ja SVUL:n välillä ei ennen talvisotaa ollut minkäänlaista yhteistoimintaa, eivät parhaat työläisurheilijat päässeet maajoukkueisiin eivätkä KOK:n olympiakisoihin, ja tämän epäkohdan porvarilliset urheilujohtajat halusivat mielellään poistaa. Loikkauksen houkuttimeksi riitti usein parempi työpaikka tai pelkästään se, että sai ylipäätään pitää työpaikkansa. Erityisen paljon näitä ns. loikkareita siirtyi porvarillisiin seuroihin TUL:ssä vuonna 1928 puhjenneen ns. spartakiadiriidan seurauksena. TUL:n sosialidemokraattinen johto erotti ne urheilijat, jotka olivat vastoin Luzernin internationaalien ja liiton nimenomaista kieltoa osallistuneet Moskovassa elokuussa pidetyille Punaisen urheiluinternationaalien spartakiadeille. Jos seurat eivät suostuneet erottamaan Moskovan kisoihin osallistuneita urheilijoita, TUL erotti koko seuran. Näin liitosta joutui lähtemään peräti 14 000 jäsentä, eli noin 40 prosenttia liiton koko jäsenkunnasta. Tunnetuimmat spartakiadiurheilijat liittyivät TUL:stä eroon jouduttuaan porvarillisiin seuroihin, mainittakoon esimerkiksi kaksinkertainen estejuoksun kultamitalimies Volmari Iso-Hollo ja raskaan sarjan nyrkkeilytähti Gunnar Bärlund, josta tuli pian ammattilainen. Kymmenet muut TUL-taustaiset huippu-urheilijat edustivat 1930-luvulla Suomea olympiakisoissa ja maaotteluissa.

Yksi porvarillisen urheilun elinvoimaisimmista linnakkeista oli maailmansotien välisenä aikana puolivirallinen aseellinen maanpuolustusjärjestö Suojeluskunnat. Voimistelu ja urheilu kuuluivat alusta lähtien Suojeluskuntien ohjelmaan. Urheilun avulla haluttiin kohottaa jäsenistön kuntoa ja maanpuolustustaitoja. Käytännössä SVUL:n ja suojeluskuntien johtoeleimissä toimivat samat henkilöt, ja suojeluskuntien kilpailuista parhaat kyvyt siirtyivät SVUL:n riveihin. Työväestöä satatuhantisen suojeluskuntajärjestön jäsenistä oli tutkimukseen perustuvan tiedon (Pylkkänen) mukaan vain noin viisi prosenttia. Punainen ja valkoinen olivat tuon ajan Suomessa kuitenkin kuin tuli ja vesi.

Syksyllä 1933 perustettiin Helsingin Ostrobotnialla uusi maatakäsittävä urheilujärjestö nimeltä Vapaa Työväen Urheiluliitto. Nimi haastoi TUL:ää ja oli harkiten valittu. Liitto halusi puolustaa valkoisen työmiehen oikeutta urheilla marxilaisesta myrkyntyvästä vapaana isänmaallisena kansalaisena. VTUL:n taustalla oli maan merkittävin keltainen ammattiliitto, Vapaa Työväenliitto, jolla oli ollut aiemmin jonkin verran myös urheilutoimintaa ohjelmassaan. Ideologinen yhteys IKL:oon oli selvä, sen voi lukea myös puolueen pää-äänenkannattaja Ajan Suunnan sivuilta. VTUL ilmoitti jäsenmääräkseen 5000; kiinnostavaa on, että se toimi vain muutamilla teollisuuspaikkakunnilla, Jyväskylässä, Forssassa, Kajaanissa, jossa eräät suuret työnantajat tukivat liittoa ja painostivat työntekijöitään sen jäseniksi. Olen aikoinaan löytänyt arkistosta muutamia mustia listoja, mm. Serlachiukselta Mäntästä, jossa työntekijä oli kortistoitunut epäluotettaviksi mm. sillä perusteella, että tämä oli nähty Mäntän Valon pikkujoulussa punainen villapaita päällä.

Valkoisen ja porvarillisen Suomen järjestöissä urheilevia työläisiä oli 1930-luvulla vain kourallinen. Mutta entä se työpaikkaurheilu? Nyt siihen viimein voidaan lyhyt katsaus luoda. Tutkimustietoa ei siitäkään valitettavasti ole käytettävissä. Poliittisen historian kannalta ehkä kaikkein mielenkiintoisin havainto on se, että useita välirauhansopimuksella lakkautetun suojeluskuntajärjestön urheilujohtajia palkattiin sotien jälkeen suurten teollisuus- ja liikelaitosten sosiaalipäälliköiksi. Sen myötä heidän tehtäväkseen tuli myös työpaikkaurheilun organisointi.

Nimistä mainittakoon vaikkapa Akseli Kaskela ja Erkki ”Kollaa kestää” Palolampi. Kaskela toimi STK:n päätoimisena urheiluasiamiehenä ja SVUL:n johtotehtävissä ja Palolampi SOK:n sosiaalipäällikkönä. 1940- ja 1950-luvulla työpaikkaurheilu oli muutoinkin ainakin osittain suojeluskuntaurheilun jatketta.

Eräät työnantajat suosivat työpaikkaurheilua jo 1920-luvulla. TUL:n kannalta tilanne oli hankala, ja aluksi se yritti kieltää jäseniään osallistumasta ns. puulaakilpailuihin. Tämä ei kuitenkaan pitkän päälle onnistunut. Työnantajat perustivat suurimpiin kaupunkeihin puulaakiurheiluyhdistyksiä, joita kutsuttiin nimelle Urheilu – Propaganda – Idrott, ensimmäisen Helsinkiin 1925 ja sen jälkeen mm. Lahteen, Lappeenrantaan ja Turkuun. Ennen sotia puulaakiurheilun lajeina olivat yleisurheilu ja hiihto sekä työpaikkojen väliset pesä- ja jalkapallosarjat. Jotkut työnantajat koettivat houkutella hyviä urheilijoita työntekijöikseen, jotta firma menestyisi puulaakikisoissa mahdollisimman hyvin. Vaikka minkäänlaisia tilastoja työpaikkaurheilun määrästä ei ole, uskallan väittää, ettei sen merkitys työväestön liikuttajana muodostunut vielä ennen sotia kovinkaan merkittäväksi.

STK:n ja suurten työnantajien aktivoituminen työpaikkaurheilussa heti jatkosodan jälkeen – hehän pyrkivät jatkamaan suojeluskuntaurheilua uudessa leilissä – pakotti myös TUL:n tarttumaan asiaan vakavasti. Luonteva yhteistyökumppani oli SAK, ja yhdessä keskusjärjestöt tekivät 1945 neuvottelutarjouksen STK:lle valtakunnallisen työpaikkaurheiluorganisaation luomiseksi. Yksi malli, josta keskusteltiin, oli Ruotsin Korporationsidrottsförbundet. Neuvotteluja käytiin kaksi vuotta, mutta ratkaisuun ei päästy.

Sotien jälkeiset pari kolme vuosikymmentä olivat Suomessa puulaakiurheilun vilkkainta aikaa etenkin kaupungeissa ja teollisuuspaikkakunnilla. Sitä järjestivät sekä yritykset että edellä mainitut urheilun propagandayhdistykset. Samoina vuosikymmeninä myös SAK, erityisesti sen ammatilliset paikallisjärjestöt (jotka olivat kunkin paikkakunnan ammattiosastojen yhteistyöelimiä) järjestivät jäsenilleen urheilutapahtumia eri lajeissa. Näissä, samoin kuin puulaakilpailuissa, osanottajina olivat myös työntekijöiden perheenjäsenet, lapset ja nuoret. Kukaan ei pysty sanomaan, miten laajasti puulaaki- ja ammattiyhdistysurheilu Suomen työväenluokkaa 1940-luvulta 1970-luvulle liikuttivat. Ainakin ammattiyhdistysurheilu on sen jälkeen hiipunut olemattomiin ja työpaikkaliikuntakin on muuttanut kovasti muotoaan.

Järjestäytymisen perinne on Suomessa säilynyt vahvana. Vaikka puulaakiurheilu alkoi määrällisesti 1970-luvulla supistua, alan ensimmäinen keskusjärjestö, Suomen Työpaikkaurheilu ry, perustettiin 1976. Sillä on nykyään seitsemän paikallista jäsenyhdistystä, joista osa on edellä mainittua 1920- ja 1930-luvulla perustettuja urheilun propagandayhdistyksiä. Vuoden 2010 toimintakertomuksen mukaan liitto järjesti ”Suomen mestaruuskilpailuja” puolentusinassa lajissa salibandysta pumppuusiinaviestiin. Yksilölajit, kuten hiihto ja yleisurheilu, näyttävät kadonneen valikoimasta kokonaan. Valitettavasti en pysty sanomaan, mikä Suomen Työpaikkaurheilu ry:n osuus on kaikesta työpaikkaliikunnasta. Arvaan kuitenkin, että melko vähäinen. Valtaosa työpaikkaliikunnasta toteutuu nykyään – ja tämäkin on arvaus – yritysten henkilökunnalleen jakamien tai subventoitujen liikuntaseteleiden kautta. Niitä voi jokainen halutessaan salilla tai viikoittaisella sulkapallovuorolla realisoida.

Palataanpa vielä hetkeksi järjestäytyneeseen työläisurheiluun toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Jatkosodan lopputulos avasi työväenliikkeelle uusia mahdollisuuksia vaikutusvallan kasvattamiseen – niin myös urheiluelämässä. TUL:n jäsenmäärä alkoi nopeasti kasvaa; kun se oli ennen talvisotaa ollut hädän tuskin 30 000, jäseniä oli 1950-luvun alussa jo kymmenkertainen määrä, lähes 300 000. Jäsenmäärää kasvattivat sotien jälkeinen innostus ja työväenliikkeen toiminnan leviäminen maaseudulle Itä- ja Pohjois-Suomen pikkukyliä myöten. Tämä kasvu oli

aitoa, mutta jäsenluvun keinotekoiseen lisäämiseen houkutteli kaikkia urheilujärjestöjä myös se, että jäsenmäärällä oli huomattava vaikutus valtionavun suuruuteen. Ja sitten TUL:ssä alkoivat 1940-luvun lopulla ne jäsentenväliset, ensin sosiaalidemokraattien ja kommunistien kesken ja sitten 1950-luvulla sosialidemokraattien sisäisenä kisailuna. Liittokokousedustajista käytyjä jäsenäänestyksiä varten tarvittiin sellaisia suurseuroja kuin ”Kruunuhaan Suunnistajat”, jossa oli vuonna 1950 TUL:n virallisen tilaston mukaan 10 999 jäsentä. Kaikki olivat taatusti ns. gogolilaisia demareita eli kuolleita sieluja. Vastaavasti toinen osapuoli kommunistit turvautui jäsenhankinnassa jopa hautakiviin, joista saatiin sopivia nimiä ja syntymäaikoja jäsenrekisteriä varten. – Tässä yhteydessä minun ei ole tarpeen selostaa TUL:n sisäisiä järjestöriitoja tämän enempää, sillä Suomen jos niillä oli työväenluokan liikuntaan jokin vaikutus, niin se oli lähinnä lamaannuttava.

Sotien jälkeen kaatuivat Suomessa myös järjestöelämän luokkarajat siinä mielessä, että työväestöön kuuluvat saattoivat ilman luokkapetturuuden leimaa hakeutua esimerkiksi porvarilliseen urheiluseuraan, jos sen toiminta vaikutti kiinnostavalta. Työläistaustaisten jäsenten kuuluminen SVUL:n seuroihin muodostui muutaman kerran aseeksi keskusliittojen välisessä valtakamppailussa. Niinpä vuonna 1972 sosiologian professori Paavo Seppäsen johtama Urheilun neuvottelukunta päätyi laskelmissaan siihen, että SVUL oli itse asiassa maan suurin työläisurheilujärjestö; siihen kuului näet määrällisesti enemmän työväestöä kuin koko TUL:ssä oli jäseniä. Kolme vuosikymmentä myöhemmin muuan kokoomuksen presidenttiehdokas rakensi kampanjansa hieman analogisesti sen varaan, että itse asiassa juuri hänestä suomalaiset saisivat aidon ”työväen presidentin”.

TUL:n jäsenmääräksi ilmoitettiin vuonna 1979 tapahtuneen eheytyksen jälkeen noin puoli miljoonaa ja seurojen määräksi puolitoista tuhatta. Kuinka paljon näissä luvuissa oli ilmaa, on vaikea sanoa, mutta veikkaisin, että ainakin lähes puolet, jos kriteeriksi otetaan se, että toimiva urheiluseura järjestää vähintään vuosikokouksen ja muutaman kilpailutapahtuman ja aktiivijäsenet osallistuivat näihin pariin kolmeen vuotuiseseen tapahtumaan.

Työväestön harjoittama liikunta oli 1950-luvulle saakka lähinnä työväen urheiluseuroissa tapahtunutta harrastuksenomaista kilpaurheilua, jossa olivat mukana nuoret aikuiset ja lapset. Erikseen oli tietenkin kapea huippu-urheilun kärki, mutta suurin osa urheilijoista kilpaili omaksi huvikseen seuran tai korkeintaan piirin mestaruuskilpailuissa. Nykyään tällainen harrastelijamainen aikuisten kilpaurheilu on lähes kokonaan kadonnut. Sellaisia nuoria yleisurheilijoita, jotka sunnuntaisin kiertelivät lähialueen kyläkilpailuissa ja hyppäsivät pituutta kuusi ja puoli metriä tai juoksivat sataasen pikkuisen alle kahteentoista sekuntiin, ei enää ole – eikä ole enää kyläkilpailujakaan. Uudehko ilmiö sen sijaan on veteraaniurheilu, jota tehdään hampaat irvessä. Asian vakavuutta kuvastaa se, että doping-aineiden käyttö ei ole veteraaniurheilussakaan tuntematon asia.

1960-luvulta lähtien suomalaisessa liikuntakulttuurissa alkoi tapahtua monensuuntaista eriytymistä, joka tuntuu yhä vain jatkuvan. Lajikirjon lisääntyminen ja sen tiimoilta tapahtunut uusien erikoisseurojen perustaminen on mullistanut liikuntakulttuurin pohjia myöten ja ohjannut myös liikunnan harrastajien kiinnostusta. Toinen muutossuunta on ollut aikuisten harrastelijamaisen kilpaurheilun katoaminen, kuten edellä jo mainittiin, ja kolmas veteraaniurheilun kasvu. Lisääntyneen vapaa ajan (viisipäiväinen työviikko vuodesta 1964) alkoi myös kuntourheilun/-liikunnan harrastus työväestön piirissä kasvaa. Sitä harjoitetaan sekä urheiluseuroissa mutta yhä enemmän epämuodollisissa kaveriporukoissa tai aivan yksinään.

Järjestäytymiseltä ei kuntourheilukaan, kuten sitä aluksi kutsuttiin, lopulta säästynyt. Porvarillisia urheilujärjestöjä lähellä toimivat 1961 perustettu Suomen Kuntourheiluliitto ja vuotta myöhemmin

toimintansa aloittanut Konditionsfrämjandet. TUL oli askeleen edellä, sillä se perusti jo 1959 Kansanurheilun Keskusliitto-nimisen organisaation. TUL:n hajaannuksen myötä syntyneen TUK:n yhteydessä toimi Kuntoliikunnan Keskusliitto. Niinpä Suomessa oli yhtäkkiä peräti neljä valtakunnallista kuntoliikunnan keskusjärjestöä. Järjestäytyminen oli valtionavun saamisen takia välttämätöntä. TUL:n eheytyksen jälkeen myös työväen kuntoliikuntajärjestöt yhdistyivät Työväen Kuntoliitoksi, joka sittemmin on sulautunut osaksi TUL:n organisaatiota nimellä Aikuisliikunta.

Yksi viime aikojen näkyvimpiä joukkoliikunnan muotoja ovat erilaiset kuntourheilutapahtumat, kuten Finlandia-hiihto, Naisten kymppi tai Jukolan Viesti, erilaiset maraton- ja hölkkätapahtumat, jne. Niissä on usein mukana tuhansia osanottajia, ja joissakin on erikseen sarjat huippu-urheilijoille ja tavallisille kuntoilijoille. Viimeksi mainituista varmasti suurin osa sopii myös meidän määrittelemäämme työväestöön.

Edellä olen jo useasti viitannut kansalliseen liikuntatutkimukseen. Se toteutetaan neljän vuoden välein. Tilaajina ovat SLU, Nuori Suomi, Suomen Kuntoliikuntaliitto, Suomen Olympiakomitea ja Helsingin kaupunki. Viimeisin tutkimus on julkaistu vuonna 2010 ja sen on toteuttanut TNS Gallup Oy. Samalla kyselykaavakkeella on tutkimusta tehty vuodesta 1995. Nyt meillä siis on varmaa tietoa, miten kansa liikkuu, ja sen muassa myös Suomen työväki.

Tutkimuksessa haastateltavilta kysyttiin, kuinka usein he harrastavat yleensä liikuntaa. Enemmistö aikuisista harrastaa liikuntaa viikon useimpina päivinä.

Liikuntaharrastuskertojen määrä 19–65-vuotiaiden keskuudessa 2010 (%)

Vähintään 4 kertaa viikossa	55
2-3 kertaa viikossa	35
Harvemmin	8
Ei koskaan	2
Ei osaa sanoa	*

Aikuisten liikunta (vähintään 2 kertaa vko, 65 %)

Omatoimisesti yksin	2 500 000
Omatoimisesti ryhmässä	1 900 000
Urheilu-/liikuntaeuroissa	460 000
Muissa järjestöissä	140 000
Yksityisten yritysten tarjoamassa liikunnassa	450 000
Työpaikkaliikunnassa	500 000
Kansalais- ja työväenopistoissa	100 000

Naiset liikkuvat useammin kuin miehet. Miesten ja naisten välillä on eroa liikunnan harrastamisen useudessa. Tuloksista käy kuitenkin ilmi se, että naisten keskuudessa on yli kymmenen prosenttiyksikköä enemmän miltei päivittäin liikkuvia. Naisista 45 % liikkuu vähintään viidesti viikossa, miehistä 34 %.

Lasten ja nuorten liikunta (9-15 vuotiaat)

Yhteensä	900 000 (90 %)
Liikuntaseuroissa	417 000 (42 %)

Suomalaisten jakautuminen liikunnallisesti eri ryhmiin (oman käsityksen mukaan)

Kilpaurheilija	5
Kuntourheilija	19
Kuntoliikkuja	38
Terveysliikkuja	15
Arki- ja hyötyliikkuja	19
Satunnaisliikkuja	3
Liikunnallisesti passiivinen	1

1900-luvun alussa syntynyt luokkapohjainen järjestäytyminen säilyi Suomessa elinvoimaisena pitempään kuin missään muussa vastaavassa maassa. Jako "porvarilliseen urheiluun" ja "työläisurheiluun" oli vielä toisen maailmansodan jälkeenkin selkeä. Modernisoituminen, josta näkyi merkkejä korkeakulttuurissa, kirjallisuudessa ja taiteessa, ei vielä syvemmin koskettanut suomalaisen maalais- ja työväestön elämäntapaa. Tästä syystä myös vanha järjestökulttuuri säilyi pitkään elinvoimaisena. Mutta sitten kun rakennemuutos 1960-luvulla alkoi, se oli nopeampi ja rajumpi kuin useimmissa muissa länsimaissa. Maaseudun elinvoiman heikentymisestä kärsivät kaikki perinteiset joukkoliikkeet. Seuran- ja työväentalot hiljenivät 1950-luvulla ja 1960-luvun alussa.

1970- ja 1980-luvuilla tehdyt liikuntasosiologiset mielipidemittaukset osoittivat kiistattomasti, että ne tekijät, jotka alun perin jakoivat suomalaista urheiluelämää kahtia, menettivät yhä enemmän merkitystään. Urheilupoliittinen kahtiajako jatkui ennen kaikkea etujärjestö- ja ylätasolla. Urheiluelämää hallitsivat Suomessa vuosikymmeniä SVUL:n ja TUL:n järjestöriidat, joissa oli kyse lähes yksinomaan kilpa- ja huippu-urheilun valtasuhteista. Kun TUL:n itsenäisyyden säilymisen perusta 1950-luvun hajaannuksessa oli vielä selvästi kansanliike, niin työläisurheilun 1970-luvun eheytyksen moottori oli jo etujärjestöjen maailma, TUL:n yhteys muuhun työväenliikkeeseen.

"Liikunta on kulttuuria, se tarjoaa elämyksiä ja kehittää luovuutta ... Ruumiillisuus koetaan uudella tavalla, vaihtoehtoisuus merkitsee uudenlaisia elämäntapoja ja arvoja ... Vaihtoehtoinen liikunta on sopusoinnussa luonnon kanssa ... Liikunnan on oltava leikinomaista ..."

Kuulostaako tutulta? Saattaa olla, mutta sitaatti on otettu Saksan työväen urheilujärjestön äänenkannattajasta *Arbeiter-Turn-Zeitungista*, lehden toukokuun numerosta vuodelta 1907. Uusissa vaihtoehtoissa onkin kyse vanhoista vaihtoehtoista. "Ruumiin kokeminen", ruumiin ja hengen harmonia, kilpaurheilun kritiikki, elämäntapojen uudistaminen, kasvissyönnö, luontaislääkintä, alastomuuskulttuuri, kaikkia näitä esiintyi Keski-Euroopassa jo 1800-luvun lopulla ja viime vuosisadan alussa. Tuon ajan "vihreän aallon" kannattajissa oli sivistyneistöä, keskiluokkaa ja teollisuustyöläisiä, ja Saksan työläisurheilujärjestöt olivat liikkeen yksi vahvimpia tukikohtia. Jälleen puhumme tietenkin niistä järjestäytyneistä muutamasta prosentista.

Vaihtoehtoisesta liikuntakulttuurista puhuttaessa historian kehä näyttää mielenkiintoisella tavalla umpeutuvan. Erikoistumisen, eriytymisen ja pirstoutumisen vastapainoksi liikunnasta etsitään jälleen kokonaisuutta, monipuolisuutta, aatetta ja kulttuuria.